

**ТЕМА 2. СТИЛІ СУЧАСНОЇ
УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ
МОВИ**

ПЛАН ЛЕКЦІЙНОГО ЗАНЯТТЯ

- Функціональні стилі української мови та сфера їх застосування.
- Основні ознаки функціональних стилів.
- Професійна сфера як інтеграція офіційно-ділового та наукового стилів.

ЛІТЕРАТУРНІ ДЖЕРЕЛА

- Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник. – К.: Видавничий центр «Академія», 2004. – С. 193-194.
- Конституція України /статті 10,11/. – К., 1996.
- Коваль А.П. Ділове спілкування. – К., 1992.
- Коваль А.П. Культура ділового мовлення. Писемне та усне ділове спілкування. – К., 1992.
- Онуфрієнко Г.С. Науковий стиль української мови: навч. пос. – К.: «Центр навчальної літератури», 2006. – 312 с.

1. Функціональні стилі української мови та сфера їх застосування

Функціональний стиль мовлення – різновид літературної мови, який ґрунтується на різних типах мислення (побутовому, науковому, публіцистичному, естетичному тощо) і характеризується сукупністю мовних засобів, що відповідають цим типам мислення, а також принципами і прийомами добору елементів мовного коду учасниками спілкування залежно від змісту, контексту та ситуації, в яких вони перебувають.

Функціональні стилі – відкриті різновиди мовного коду; між ними існує взаємодія, взаємовплив. Сукупність функціональних стилів становить стилістичну систему мови.

1. Функціональні стилі української мови та сфера їх застосування

В українській мові найчастіше виділяють такі стилі:

- *розмовно-побутовий;*
- *науковий;*
- *офіційно-діловий;*
- *публіцистичний;*
- *художньо-белетристичний;*
- *конфесійний.*

Основні ознаки стилів та їх жанрів можна подати у вигляді таблиці 1.

Таблиця 1

Назва стилів	Види творів, у яких стиль реалізується	Основні ознаки стилів і жанрів мовлення			
		Мета мовлення	Сфера спілкування	Форма реалізації стилю	Мовні особливості стилю
Розмовний	-	обмін інформацією, думками, враженнями, прохання чи подання допомоги, виховний вплив	побутові стосунки з родичами, друзями, знайомими	діалог	широко використовуються побутова лексика, фразеологізми, емоційно забарвлені й просторічні слова, звертання, вставні слова, вигуки, неповні речення тощо
Науковий	дисертація, монографія, стаття, підручник, лекція, відгук, анотація, рецензія	повідомлення про результати наукових досліджень	наука, техніка, освіта	монолог	характерні мовні засоби: терміни, спеціальна фразеологія, складні синтаксичні конструкції; повні речення; логічність, точність, обґрунтованість викладу
Офіційно-діловий	закон, кодекс, статут, наказ, указ, оголошення, доручення, розписка, протокол, акт, інструкція, лист тощо	регулювання офіційно-ділових стосунків	офіційно-ділові стосунки	монолог (діалог)	Переважають стилістично нейтральні мовні засоби: стандартна канцелярська лексика, складні речення, немає емоційно забарвлених слів; виклад гранично точний
Публіцистичний	виступ, нарис, публіцистична стаття, памфлет, фейлетон, дискусія	обговорення, відстоювання та пропаганда важливих суспільно-політичних ідей, сприяння суспільному розвитку	громадсько-політичне життя	монолог (діалог)	Використовується суспільно-політична лексика, емоційно забарвлені слова, риторичні запитання, вигуки, повтори; тон мовлення пристрасний, оцінний
Художній	трагедія, комедія, драма, водевіль, роман, повість, поема, вірш, байка	різнобічний вплив на думки й почуття людей за допомогою художніх образів	мистецтво слова	монолог	застосовуються всі мовні засоби, особливо широко – слова в переносному значенні

1. Функціональні стилі української мови та сфера їх застосування

Отже, **функціональні стилі** — це різновиди мовного коду і одночасно комунікації. Вони акумулюють найважливіші складові процесів комунікації: тематику спілкування, пов'язану з узагальненими типами мислення людей, різноманітні лінгвальні й позалінгвальні чинники тощо.

2. Основні ознаки функціональних стилів

Розмовний стиль

Сфера використання – усне повсякденне спілкування в побуті, у сім'ї, на виробництві.

Основне призначення – бути засобом впливу й невимушеного спілкування, жвавого обміну думками, судженнями, оцінками, почуттями, з'ясування виробничих і побутових стосунків.

Слід відрізнити неформальне й формальне спілкування. Перше – нерегламентоване, його мета й характер значною мірою визначаються особистими (суб'єктивними) стосунками мовців. Друге – обумовлене соціальними функціями мовців, отже, регламентоване за формою і змістом.

2. Основні ознаки функціональних стилів

Розмовний стиль

Основні ознаки:

- безпосередня участь у спілкуванні;
- усна форма спілкування;
- неофіційність стосунків між мовцями (неформальне);
- невимушеність спілкування;
- непередбачуваність до спілкування (неформальне);
- використання несловесних засобів (логічних наголосів, тембру, пауз, інтонації);
- використання позамовних чинників (ситуація, поза, руки, жести, міміка);
- емоційні реакції;
- потенційна можливість відразу уточнити незрозуміле, акцентувати головне.

2. Основні ознаки функціональних стилів

Розмовний стиль

Основні мовні засоби:

- емоційно-експресивна лексика (метафори, порівняння, синоніми та ін.);
- суфікси суб'єктивної оцінки (зменшено-пестливого забарвлення, зниженості);
- прості, переважно короткі речення (неповні, обірвані, односкладові);
- часте використання різних займенників, дієслів із двома префіксами (поп-, пона-, поза-);
- фразеологізми, фальклоризми, діалектизми, просторічна лексика, скорочені слова, вигуки й т.д.);
- заміна термінів розмовними словами (електропоїзд – електричка);
- типові форми мовлення – усні діалоги та полілоги.
- норми розмовного стилю встановлюються не граматиками, як у книжних стилях, а звичаєм, національною традицією – їх відчуває і спонтанно обирає кожен мовець.
- жанри реалізації – бесіда, лист.

2. Основні ознаки функціональних стилів

Художній стиль

Художній стиль широко використовується у творчій діяльності, різних видах мистецтва, у культурі й освіті.

Як у всіх зазначених сферах, так і в белетристиці (красному письменстві – художній літературі) - це стиль покликаний крім інформаційної функції найсуттєвішу – естетичну: впливати засобами художнього слова через систему образів на розум, почуття та волю читачів, формувати ідейні переконання, моральні якості й естетичні смаки.

2. Основні ознаки функціональних стилів

Художній стиль

Основні ознаки:

- найхарактерніша ознака художнього відтворення дійсності – образність (образ – персонаж, образ -колектив, образ – символ, словесний образ, зоровий образ);
- поетичний живопис словом навіть прозових і драматичних творів;
- естетика мовлення, призначення якої – викликати в читача почуття прекрасного;
- експресія як інтенсивність вираження (урочисте, піднесене, увічливе, пестливе, лагідне, схвальне, фамільярне, жартівливе, іронічне, зневажливе, грубе та ін.);
- зображуваність (тропи, епітети, порівняння, метафори, алегорії, гіперболи, перифрази тощо; віршова форма, поетичні фігури); конкретно-чуттєве живописання дійсності;
- відсутня певна регламентація використання засобів, про які йтиметься далі, та способів їх поєднання, відсутні будь-які приписи;
- визначальним є суб'єктивізм розуміння та відображення.

2. Основні ознаки функціональних стилів

Художній стиль

Основні мовні засоби:

- наявність усього багатства найрізноманітнішої лексики, переважно конкретно-чуттєвої (назви осіб, рече, дій, явищ, ознак);
- використання емоційно-експресивної лексики (синонімів, антонімів, фразеологізмів);
- запровадження авторських новаторів (слів, значень, виразів, формування індивідуального стилю митця);
- уведення до творів, зі стилістичною метою, історизмів, архаїзмів, діалектизмів, просторічних елементів., навіть жаргонізмів;
- поширене вживання дієслівних форм;
- широке використання різноманітних типів речень, синтаксичних зв'язків, особливості інтонуювання та ритмомелодики;
- повною мірою представлені всі стилістичні фігури (еліпс, періоди, риторичні питання, звертання, багатосполучниковість, безсполучниковість та ін.).

2. Основні ознаки функціональних стилів

Художній стиль

За родами й жанрами літератури художній

стиль поділяється на підстилі, які мають свої особливості мовної організації тексту:

- епічні (прозові: епопея, казка, роман, повість, байка, оповідання, новела, художні мемуари, нарис);
- ліричні (поезія, поема, балада, пісня, гімн, елегія, епіграма);
- драматичні (драма, трагедія, комедія, мелодрама, водевіль);
- комбіновані (ліро-епічний твір, ода, художня публіцистика, драма-феєрія, усмішка).

2. Основні ознаки функціональних стилів

Науковий стиль

Сфера використання – наукова діяльність, науково-технічний прогрес, освіта.

Основне призначення – викладення наслідків дослідження про людину, суспільство, явище природи, обґрунтування гіпотез, доведення істинності теорій, класифікація й систематизація знань, роз'яснення явищ, збудження інтелекту читача для їх осмислення.

2. Основні ознаки функціональних стилів

Науковий стиль

Основні ознаки:

- ясність (понятійність) і предметність тлумачень;
- логічна послідовність і доказовість викладу;
- узагальненість понять і явищ;
- об'єктивний аналіз;
- точність і лаконічність висловлювань;
- аргументація та переконливість тверджень;
- докладні висновки.

2. Основні ознаки функціональних стилів

Науковий стиль

Основні мовні засоби спрямовані на інформування, пізнання, вплив і характеризуються:

- великою кількістю наукової термінології;
- наявність схем, таблиць, графіків, діаграм, карт, систем математичних, фізичних, хімічних та ін. знаків і значків;
- оперування абстрактними, переважно іншомовними словами;
- використанням суто наукової фразеології, стійких термінологічних словосполучень;
- залучення цитат і посилань на першоджерела;
- як правило, відсутністю авторської індивідуальної манери та емоційно-експресивної лексики;
- наявністю чіткої композиційної структури тексту (послідовний поділ на розділи, частини, пункти, підпункти, параграфи, абзаци з застосування цифрової або літерної нумерації);
- окрім переважного вживання іменників та відносних прикметників наявні дієслівні форми, частіше безособові, узагальнені чи неозначені, як правило, теперішнього часу; що констатують певні явища й факти; значну роль відіграють дієприслівникові та дієприкметникові звороти, які додатково характеризують дії, предмети та явища;
- монологічним характером текстів;
- переважанням різнотипних складних речень стандартних виразів (кліше).

2. Основні ознаки функціональних стилів

Науковий стиль

Науковий стиль унаслідок різноманітності галузей науки та освіти складається з таких підстилів:

- *власне науковий із жанрами текстів* (монографія, рецензія, стаття, наукова доповідь повідомлення, курсова й дипломна роботи, реферат, тези);
- *науково-популярний* – застосовується для доступного викладу інформації про наслідки складних досліджень для нефахівців, із використанням у неспеціальних часописах і книгах навіть засобів художнього та публіцистичного стилів;
- *науково-навчальний* – наявний у підручниках, лекціях, бесідах тощо.

2. Основні ознаки функціональних стилів

Публіцистичний стиль

Сфера використання – громадсько-політична, суспільно-виробнича, культурно-освітня діяльність, навчання.

Основне призначення:

- інформаційно-пропагандистськими методами вирішувати важливі актуальні, злободенні суспільно-політичні проблеми;
- активний вплив на читача (слухача), спонукання його до діяльності, до необхідності зайняти певну громадську позицію, змінити погляди чи сформулювати нові;
- пропаганда певних думок, переконань, ідей, теорій та активна агітація за втілення їх у повсякдення.

2. Основні ознаки функціональних стилів

Публіцистичний стиль

Основні ознаки:

- доступність мови й формування (орієнтація на широкий загал);
- поєднання логічності доказів і полемічності викладу;
- сплав точних найменувань, дат, подій, місцевості, учасників;
- висловлення наукових положень і фактів емоційно-експресивною образністю;
- наявність низки яскравих засобів позитивного чи негативного авторського тлумачення, яке має здебільшого тенденційний характер;
- широке використання художніх засобів (епітетів, порівнянь, метафор, гіпербол і т. ін.).

2. Основні ознаки функціональних стилів

Публіцистичний стиль

Основні мовні засоби:

- синтез елементів наукового, офіційно-ділового, художнього й розмовного стилів;
- лексика насичена суспільно-політичними та соціально-економічними термінами, закликами, гаслами (електорат, багатопартійність, приватизація та ін.);
- використовується багатозначна образна лексика, емоційно-оцінні слова (політична еліта, епохальний вибір та ін.), експресивні сталі словосполучення (інтелектуальний потенціал, одностайний вибір, рекордний рубіж), перифрази (чорне золото – вугілля, нафта, легені планети – ліси та ін.);
- уживання в переносному значенні наукових, спортивних, музичних, військових та інших термінів (орбіти співробітництва, президентський старт і под.);
- із морфологічних засобів часто використовується іншомовні суфікси -іст (ист), -атор, -акція та ін. (полеміст, реваншист, провокатор); префікси псевдо; -нео-, супер-, інтер- та ін. (псевдотеорія, неоколоніалізм, супердержава, інтернаціональний);
- синтексисові публіцистичного стилю властиві різні типи питальних, окличних та спонукальних речень, зворотний порядок слів, складні речення ускладненого типу з повторюваними сполучниками та ін.);
- ключове, вирішальне значення мають влучні, афористичні, інтригуючі заголовки.

2. Основні ознаки функціональних стилів

Публіцистичний стиль

Публіцистичний стиль за жанрами, мовними особливостями та способом подачі інформації поділяється на такі підстилі:

- стиль ЗМІ – засобів масової інформації (часописи, листівки, радіо, телебачення тощо);
- художньо-публіцистичний стиль (памфлети, фейлетони, політичні доповіді, нариси тощо);
- есе (короткі нариси вишуканої форми);
- науково-публіцистичний стиль (літературно-критичні статті, огляди, рецензії тощо).

2. Основні ознаки функціональних стилів

Епістолярний стиль

Сфера використання – приватне листування. Цей стиль може бути складовою частиною інших стилів, наприклад художньої літератури, публіцистики.

Основні ознаки:

- наявність певної композиції;
- початок, що містить шанобливе звернення;
- головна частина, в якій розкривається зміст листа;
- кінцівка, де підсумовується написане, іноді постскриптум (P.S. - приписка до закінченого листа після підпису).

Основні мовні засоби – поєднання елементів художнього, публіцистичного та розмовного стилів.

2. Основні ознаки функціональних стилів

Конфесійний стиль

Сфера використання – релігія та церква.

Призначення – обслуговувати релігійні потреби як окремої людини, так і всього суспільства. Конфесійний стиль утілюється в релігійних відправах, проповідях, молитвах (усна форма) й у “Біблії” та інших церковних книгах, молитовниках, требниках тощо (писемна форма).

Основні засоби:

- суто церковна термінологія і слова - символи;
- непрямий порядок слів у реченні та словосполученні;
- значна кількість метафор, алегорій, порівнянь;
- наявність архаїзмів.

Конфесійний стиль від інших стилів відрізняє небуденна урочистість, піднесеність.

2. Основні ознаки функціональних стилів

Офіційно-діловий стиль

Офіційно-діловий стиль – функціональний різновид мови, який слугує для спілкування в державно-політичному, громадському й економічному житті, законодавстві, у сфері управління адміністративно-господарською діяльністю.

Основне призначення – регулювати ділові стосунки в зазначених вище сферах обслуговувати громадські потреби людей у типових ситуаціях.

Специфіка офіційно-ділового стилю полягає в певних **стильових рисах** (ознаках), що притаманні лише йому, а саме:

- нейтральний тон викладу змісту лише у прямому значенні;
- точність та ясність повинні поєднуватись з лаконічністю, стислістю й послідовністю викладу фактів;
- документальність (кожний офіційний папір повинен мати характер документа), наявність реквізитів, котрі мають певну черговість, що дозволяє довго зберігати традиційні стабільні форми;
- наявність усталених одноманітних мовних зворотів, висока стандартизація вислову;
- сувора регламентація тексту для чіткої організації текст поділяється на параграфи, підпункти.

3. Професійна сфера як інтеграція офіційно-ділового та наукового стилів

Офіційно-діловий стиль – це мова ділових паперів, розпоряджень, постанов, програм, заяв, автобіографій, резолюцій, протоколів, законів, актів, наказів, анкет тощо. Це один з найдавніших стилів. Його ознаки знаходимо в документах XI-XII ст. (Мстиславова грамота 1130 р.), в українсько-молдавських грамотах, українських грамотах XIV та XV ст., українських літописах (офіційні листи, угоди і т.ін.). Сфера вживання ділового стилю зумовлює його жанрову розгалуженість. Обслуговуючи потреби суспільства в державному, громадському, економічному й політичному житті, тексти офіційно-ділового стилю мають виразні відмінності й у межах того самого жанру.

3. Професійна сфера як інтеграція офіційно-ділового та наукового стилів

Однак для всіх текстів офіційно-ділового стилю характерні й спільні мовні риси:

- наявність реквізитів, які мають певну черговість;
- точність, послідовність і лаконічність викладу фактів, чіткість у висловленні;
- наявність усталених мовних зворотів, певна стандартизація початків і закінчень документів;
- лексика здебільшого нейтральна, вживається в прямому значенні;
- для чіткої організації текст ділиться на параграфи, пункти, підпункти;
- у текстах часто вживаються словосполучення з дієсловами у формі теперішнього часу із значенням позачасовості, постійності дії;
- найхарактерніші речення – прості поширені (кілька підметів при одному присудку, кілька присудків при одному підметі, кілька додатків при одному з головних членів тощо). Вживаються також складні речення із сурядним і підрядним зв'язком.